

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ПАТРОНАТНОЮ СІМ'ЄЮ

У статті обґрунтовано доцільність спеціальної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з патронатною сім'єю як одного з типів сімей із порушеною структурою. Зазначається можливість запровадження інституту патронатної сім'ї як альтернативної форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Виділяються складові готовності соціального педагога до організації соціально-педагогічної діяльності з патронатною сім'єю: професійно-гуманістична спрямованість особистості фахівця, інтелектуально-пізнавальний компонент, представлений професійно-педагогічними знаннями та вміннями, діяльнісно-практичний компонент, що характеризується наявністю особистого досвіду взаємодії студента з патронатними сім'ями, з іншими формами сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, батьками, прийомними дітьми, фахівцями, які проводять соціальний супровід цих сімей, представниками державних органів, які сприяють становленню сімейних форм виховання.

Ключові слова. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, патронатна сім'я, майбутні соціальні педагоги, складові готовності соціального педагога до організації соціально-педагогічної діяльності з патронатною сім'єю.

Постановка проблеми. Складна соціально-економічна ситуація в українському суспільстві має істотний вплив на один із найбільш важливих його елементів – сім'ю. Саме сімейні проблеми та конфлікти спричиняють значну кількість негативних явищ, які стають причиною зростання явищ біологічного і соціального сирітства. Тому виникає потреба створення якомога більшої кількості сприятливих для розвитку дитини сімейних форм опіки. На сьогоднішній день є велика кількість таких типів сімей, але відкритим залишається питання того, як кваліфіковано надати такій сім'ї допомогу та підтримку під час розвитку і виховання дитини. Саме тому гострим постає питання підготовки майбутніх фахівців до роботи з такими видами сімей, а саме з відносно новою формою сімейної опіки – патронатною сім'єю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Раніше в Україні домінувала інтернатна система опіки, хоч вона і забезпечувала вирішення найважливішої проблеми фізичного виховання дітей в умовах відсутності турботи біологічних батьків, проте була і залишилась далеко не найкращою для ефективного здійснення процесу їхньої соціалізації. Про цю проблему часто згадується у дослідженнях В. Мухіна та А. Прихожан.

Саме тому, законодавством було запропоновано пріоритетними вважати сімейні форми опіки, такі, як: прийомна сім'я, патронатна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, сім'я з усиновленням, опікунська тощо.

Основними ж законами, що регулюють питання соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків, є: Конвенція ООН про права дитини, Конституція України, Кодекс про шлюб та сім'ю, Закони України "Про освіту", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми". Сімейний Кодекс України акцентує значну увагу на проблемі захисту дітей і передбачає кілька форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування:

усиновлення (удочеріння); передача їх під опіку (піклування); повне державне утримання в навчально-виховних закладах [8, с. 31].

Отже, законодавство України гарантує допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування.

Формулювання цілей (постановка завдання). Метою цієї статті є виявлення головних аспектів підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з патронатною сім'єю. Згідно з поставленою метою було визначено завдання дослідження: розглянути сучасний стан соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки; проаналізувати, на основі літератури, поняття патронату та патронатної сім'ї, а також виокремити головні аспекти в підготовці майбутніх соціальних педагогів до роботи з патронатною сім'єю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен соціального та біологічного сирітства, на жаль, характерний для багатьох країн світу. Кожна держава визначає власні шляхи подолання цього явища та надання соціального захисту дітям, які залишилися без піклування батьків. Біологічне сирітство – це явище, яке зумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли. Соціальне сирітство фіксує факт існування дитини без батьківського піклування при наявності живих батьків [7, с. 54].

У багатьох країнах розвинуті превентивні служби, які надають допомогу і батькам, і дітям у скрутній ситуації.

За рівнем розвитку системи прийомних сімей країни можна поділити на такі групи:

- країни, де прийомні сім'ї існують більше тридцяти років (Великобританія, Нідерланди, Фінляндія тощо);
- країни, де система прийомних сімей введена нещодавно (Угорщина, Румунія тощо);
- країни, де система прийомних сімей тільки розробляється або планується розроблятися (Україна, Росія, Грузія, Вірменія, Болгарія, Польща тощо) [3].

Крім вище зазначених форм опіки дітей існує патронатне виховання як форма визначення дитини у сім'ї. Патронатна сім'я утворюється на підставі договору. Орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття. Договір укладається між органом опіки і піклування за місцем проживання дитини і патронатного вихователя [8].

В Україні проводиться робота щодо запровадження інституту патронатної сім'ї як альтернативної форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Альтернатива полягає в тому, що ті з дітей, які не були усиновлені чи взяті під опіку і які до недавня направлялися до інтернатних закладів, мають можливість бути влаштованими у сім'ю.

В Україні патронат як система піклування про безпритульних дітей розвивалася двома шляхами. Перший з них – це утримання та виховання їх у спеціально призначених для цього закладах, а другий – це передача дітей на виховання та утримання до сімей приватних осіб [10, с. 19].

Переваги сімейного виховання, порівняно з інституційним, безперечні, оскільки тільки сім'я була і залишається для дитини природним, необхідним і всеохоплюючим середовищем, орієнтованим на розвиток індивідуальних особливостей вихованця [2].

Особливість патронатної сім'ї перед існуючими формами сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проявляється в забезпеченні соціального супроводу такої родини, який передбачає надання допомоги соціальним педагогом патронатній сім'ї на всіх етапах її функціонування [1, с. 51].

Соціальний супровід сім'ї – вид соціальної роботи, система комплексних заходів для підтримки сприятливих соціально-економічних та психологічних умов функціонування сім'ї, збереження її здатності до виховання прийомних дітей. Основними завданнями соціального супроводу патронатних сімей є: підтримка здорового соціально-психологічного клімату сім'ї; навчання та посилення виховного потенціалу прийомних батьків; контроль за отриманням батьками державних виплат на утримання дитини; формування партнерських стосунків між учасниками соціального супроводу; залучення різних видів додаткової допомоги за потребою; захист прав та інтересів прийомних сімей; підготовка щорічного звіту про ефективність функціонування прийомної сім'ї [6, с. 18].

Соціальний педагог та прийомні батьки є партнерами у наданні опіки дитини у патронатній сім'ї. Соціальний педагог є з'єднуючою ланкою між державою та патронатними батьками і саме його кваліфікаційна підготовка та робота забезпечують компетентне вирішення і узгодження усіх поточних питань супроводу сім'ї.

Для успішної педагогічної діяльності з патронатною сім'єю соціальному педагогові необхідні певні особистісні якості та професійні уміння, такі як: аналітичні, прогностичні, проектні, комунікативні уміння, рефлексії, творчі уміння, уміння етично-вольової саморегуляції, а також знання нормативно-правової бази створення та функціонування сімейних форм устрою дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; теорії та технології організації соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей, основи педагогіки та вікової психології дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, закономірності їх психофізіологічного, духовного й соціального розвитку, характеристики нормальної та девіантної поведінки дітей-сиріт; методи планування, організації й управління соціально-педагогічною діяльністю з прийомною сім'єю тощо [5, с. 5].

Відповідно до вказаних компонентів можна виділити такі складові готовності соціального педагога до організації соціально-педагогічної діяльності з патронатною сім'єю: професійно-гуманістична спрямованість особистості фахівця, інтелектуально-пізнавальний компонент, який представлений вище переліченими професійно-педагогічними знаннями та уміннями, а також діяльнісно-практичний компонент, що характеризується наявністю особистого досвіду взаємодії студента з патронатними сім'ями, з іншими формами сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, батьками, прийомними дітьми, фахівцями, які проводять соціальний супровід цих сімей, представниками державних органів, які сприяють становленню сімейних форм виховання тощо [5, с. 6].

Майбутні соціальні педагоги знайомляться з програмою підготовки кандидатів у патронатні вихователі. Така програма розроблена у рамках проекту "Сімейний патронат: запровадження кращих практик альтернативного догляду дітей, які тимчасово залишилися без батьківського піклування", що впроваджується за підтримки Всесвітнього дитячого фонду (World Childhood Foundation) [9].

Сімейний патронат над дітьми – комплексна послуга, що передбачає тимчасовий догляд та виховання дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, батьками складних життєвих обставин; та/або на період прийняття рішення про набуття дитиною статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, та визначення форми її влаштування. Створення патронатних сімей в Україні розпочато з 2009 року і по теперішній час у співпраці зі службами у справах дітей Київської міської та Київської обласної державних адміністрацій.

Комплексна програма спрямована на формування компетентностей патронатних вихователів, прийняття усвідомленого рішення кандидатами, які пройшли попередній відбір та забезпечує якісне надання послуг дитині, яка тимчасово залишилася без батьківського піклування та її сім'ї.

Навчання передбачає підготовку кандидатів та членів їх сім'ї, які проживають на спільній території, а також представників міждисциплінарної команди підтримки послуги сімейного патронату, а саме: спеціалістів служби у справах дітей, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, психолога, дільничного сімейного лікаря, соціального педагога школи, методиста/психолога дитячого садочку, дільничного інспектора.

Мета програми – підготовка сімей кандидатів до виконання на професійній основі обов'язків патронатних вихователів.

Завдання:

1. Визначити місце та роль патронату над дітьми в системі підтримки сімей з дітьми та захисту дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

2. Ознайомити з основними законодавчими та нормативно-правовими актами України щодо захисту прав дітей, підтримки сімей з дітьми.

3. Представити обсяг повноважень, прав та обов'язків патронатних вихователів.

4. Розкрити соціально-психологічні особливості дітей, які можуть бути влаштовані до сім'ї патронатного вихователя.

5. Відпрацювати вміння і навички патронатних вихователів щодо підтримки й збереження безпечних стосунків дитини з її сім'єю та родичами, формування нових стосунків при переміщеннях.

6. Сформувані розуміння особливостей поведінки дитини, яка переживає травми та навчити кандидатів створювати безпечні та сприятливі умови для дитини.

7. Відпрацювати вміння й навички щодо здійснення оцінки потреб дитини, вибору форм, методів її догляду та виховання.

8. Визначити сфери компетентностей, якими мають володіти патронатні вихователі.

9. Розкрити значення міждисциплінарної команди та унікальність ролі патронатних вихователів у системі прийняття рішень в найкращих інтересах дитини.

10. Відпрацювати алгоритм взаємодії міждисциплінарної команди в ході ведення випадку дитини та її сім'ї.

11. Допомогти кандидатам реалістично оцінити свої можливості та ресурси щодо виконання обов'язків патронатних вихователів, зробити усвідомлений вибір.

Структура програми складається з п'яти основних компонентів: 1) 11 тренінгових завдань; 2) самостійна робота: виконання домашніх завдань та

проходження практичних занять; 3) внутрішньо сімейна оцінювальна зустріч за місцем проживання сім'ї кандидатів; 4) співбесіда за результатами навчання кандидатів, оцінка та прийняття рішення щодо створення сім'ї патронатного вихователя; 5) створення міждисциплінарної команди підтримки послуги сімейного патронату та їх навчання [9].

Тривалість програми: програма складається з 9 модулів загальною тривалістю 11 днів (66 аудиторних год. та 36 год. самостійної та практичної роботи). Кожен модуль триває 1-2 дні. Зміст програми відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Програма підготовки кандидатів у патронатні вихователі [9]

Модулі	Назва	Кількість годин
Модуль 1	Сім'я як система: особливості, характеристики та цінності	6
Модуль 2	Місце сімейного патронату в державній системі підтримки сімей з дітьми та захисту прав дітей, які з певних причин залишились без батьківської опіки	6
Модуль 3	Організація процесу влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя	6
Модуль 4	Роль біологічної родини в житті дитини	12
Модуль 5	Соціально-психологічні особливості дітей, тимчасово влаштованих у сім'ю патронатного вихователя	6
Модуль 6	Догляд та виховання дитини в сім'ї патронатного вихователя	9
Модуль 7	Організація процесу вибуття дитини із сім'ї патронатного вихователя	3
Модуль 8	Попередження стресових ситуацій. Усвідомлений вибір	6
Модуль 9	Роль, обов'язки та алгоритм роботи міждисциплінарної команди підтримки послуги сімейного патронату	12

Додатковим засобом для оцінювання своїх можливостей та отримання корисної інформації є спеціально розроблені робочі зошити до кожного тренінгового заняття, які можна використати під час тренінгових занять або для самостійного опрацювання як домашнього завдання.

Майбутні соціальні педагоги вивчають різні підходи й моделі соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт у патронатних сім'ях. Наведемо приклад такої моделі.

Проектна модель соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт у патронатних сім'ях складається з таких *модулів* [3]:

- *цільовий* (включає актуалізацію досліджуваної проблеми визначення мети й завдань діяльності соціального педагога з організації ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт у патронатних сім'ях відповідно до соціального замовлення суспільства);

- *концептуальний* (орієнтує на теоретичні і практичні дослідження в галузі окресленої проблеми: інтеграція комплексного й аксіологічного підходу, принципи соціально-педагогічної підтримки дітей у патронатних сім'ях – орієнтація на позитив у поведінці й характері дітей, соціальна адекватність виховання, індивідуалізація виховання дітей-сиріт, соціальне гартування дітей);

•модуль *взаємодії* (передбачає багатометодні дії спеціаліста з соціальної роботи; взаємодіючими сторонами – діти, сім'я, педагоги, школа, дитячий садок, заклади культури і спорту, заклади додаткової освіти, заклади соціального захисту, релігійні організації, заклади охорони здоров'я, заклади дозвілля, вищі навчальні заклади тощо; взаємодія здійснюється на декількох рівнях – дитина, зміст патронажної роботи, методи патронажу, організація, межі соціальної роботи, тривалість роботи, кадрове забезпечення діяльності системи соціально-педагогічної підтримки, визначення кола осіб, які беруть участь у взаємодії);

•*змістовний* (складається зі студій: „Я-Батько”, „Я-Дитина” та діагностичної програми, що дає змогу відстежити ефективність здійснюваної соціально-педагогічної підтримки; студію „Я-Батько” організують педагоги і психологи в школах-інтернатах і дитячих домах для батьків фостерних і патронатних сімей; її метою є розвиток готовності батьків до ефективної комунікації з дітьми; студія „Я-Дитина” організована для дітей з дитячих будинків і шкіл-інтернатів, її метою є підготовка дитини до рольових відносин у сім'ї – син, дочка, брат, сестра, онук, онука та ін.);

•*діяльнісний* (представлений педагогічними умовами: адаптація дитини до нового соціально-культурного середовища (виділення адаптаційного потенціалу, ознак адаптації, рівнів, критеріїв, чинників адаптації; виявлення таких напрямів адаптації дітей-сиріт у патронатних сім'ях: адаптація до взаємостосунків у сім'ї; адаптація до побутових умов; адаптація до сімейного дозвілля та ін.); організація взаємодії батьків, дітей і соціального педагога. Виділяються аспекти взаємозв'язку: інформація, узгодження, спільна діяльність, взаємодопомога, запитання батьків, підвищення педагогічної культури тощо); ініціювання самоорганізації й самоконтролю в поведінці дитини (показником сімейної соціалізації є копіювання дітьми моделей поведінки дорослих, ситуацій-зразків).

•у *результативному* модулі представлені критерії, рівні й результат соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт у патронатних сім'ях.

Проектна модель спрямована на конкретний результат: ефективність соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт у патронатній сім'ї, гармонійний фізіологічний, психологічний і соціальний розвиток особистості дитини [3, с. 138–139].

Висновки. Таким чином, ефективність процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з патронатними сім'ями визначається такими умовами: максимальне використання можливостей дисциплін навчального блоку в їх тісному взаємозв'язку (ознайомлення зі змістом соціально-педагогічної діяльності з патронатними сім'ями, законопроектами, моделями, технологіями тощо); наявність соціально-педагогічної практики, яка дає змогу включати майбутніх соціальних педагогів в соціально-значущі види діяльності; проведення науково-дослідної роботи, яка сприяє формуванню стійкого інтересу до цього виду діяльності; виховної роботи тощо.

1. Беспалько О. Соціальна педагогіка в схемах та таблицях : навч. посіб. / О. Беспалько. – К. : Центр навч. літ., 2003. – 134 с.

2. Карпенко О. Сімейні форми утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми правового регулювання / О. Карпенко // Право України. – 2001. – С. 18.

3. Кратінова В. Деякі питання соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт в патронатних сім'ях / В. Кратінова, Н. Ларіонова // Соціальна педагогіка. – 2009. – № 6. – С. 133–140.

4. Лактионова Г. Инновационные формы опеки детей: международный и национальный опыт / под ред. Г. Лактионовой. – К. : Наук. світ. 2001. – 61 с.
5. Ларіонова Н. Наскрізна програма навчальної практики студентів спеціальностей “Соціальна педагогіка” і “Соціальна робота” / Н. Ларіонова – Луганськ : Альма-матер, 2008. – 36 с.
6. Приймозна сім’я: методика створення і соціального супроводу : наук. метод. посіб. / під ред. Г. Бевз, В. Кузмінський, О. Нескучаєва та ін. – К. : Центр стратегічної підтримки, 2003. – 92с.
7. Присяжная Н. Дети-сироты: постинтернатное жизнеустройство / Н. Присяжная // Социологическое исследование. – 2007. – С. 54–63.
8. Сімейний кодекс України. – К.: Велес, 2008. – 64с.
9. Сімейний патронат: коротко про головне // Партнерство КОЖНІЙ ДИТИНІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.p4ec.org.ua.
10. Фуштей Л. Історія становлення патронатних відносин в Україні / Л. Фуштей // Освітній простір України. – Івано-Франківськ, 2015. – 191 с.

The article sets out to establish practicability of special training of future social teachers to work with a patronate family as one of the family types with disturbed structure. It indicates possibilities of establishment of a patronate family institute as an alternative form of family upbringing of orphaned children and children deprived of parental care. It outlines constituents of social teacher readiness for organization social and pedagogical activities with a patronate family: professional and humanistic orientation, intellectual and cognitive component represented by professional and pedagogical knowledge and skills, action-oriented practical component which is characterized by availability of personal experience of student’s interaction with the patronate families, with other forms of family establishment of orphaned children and children deprived of parental care, with parents, adopted children, professionals providing social support of these families, representatives of government authorities which promote family forms of upbringing.

Key words: *orphaned children and children deprived of parental care, patronate family, future social teachers, constituents of social teacher readiness for organization social and pedagogical activities with a patronate family.*

doi:10.15330/esu.10.53-59

УДК 377.091.3-051:37.091.313

ББК 74.580.052.6

Світлана Кравець

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ ПРОЕКТНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ПОСТУПУ СУСПІЛЬСТВА

У статті заявлено про актуальність розвитку проектної культури педагогів професійного навчання; уточнено суть поняття «проектна культура педагога професійного навчання»; окреслено завдання наукового пошуку, реалізація яких сприятиме досягненню позитивної динаміки у підвищенні показників розвитку проектної культури педагогів професійного навчання в умовах інноваційного поступу суспільства.

Ключові слова: *проектна культура, педагог професійного навчання, професійна освіта.*

Вступ. Сучасні умови інноваційно-технологічного поступу держави визначають процеси модернізації та економічного зростання галузей виробництва